

MASCULINITAT I POLÍTQUES LGTBI

L'estudi dels homes i les masculinitats

Acadèmia, activisme i polítiques públiques d'igualtat

Anastasia Téllez

Il·lustració: [Lara Lars](#)

En els últims anys ens estem habituant a llegir i sentir referències a les “noves masculinitats” o “masculinitats igualitàries”, en un context on certa part de la denominada quarta onada feminista interpel·la directament als homes i alguns se sumen obertament a la lluita feminista. Al seu torn, hi ha un modest però creixent interès per la qüestió masculina tant en l'àmbit acadèmic, com en el social, i d'això es fan ressò els mitjans de comunicació i les xarxes socials. Això fa que ens plantejem preguntes tals com: Per què ocorre això? Quin és l'estat dels estudis i els sabers sobre masculinitat? D'on sorgeixen? En quins contextos estan més assentats? Quina és la seva implantació a nivell acadèmic i fins a quin punt han infiltrat les polítiques públiques? Existeix un lloc per als homes en el feminisme? I en aquest cas, quina seria la seva agenda?

Els estudis sobre homes

Certament, estem assistint a l'Estat espanyol a una demanda creixent de formació i de publicacions en estudis de gènere enfocats als homes i les masculinitats. Alguns autors com Nelson Minello [1] afirmaven que és gràcies als *Women's Studies* de la dècada del 1970 i de l'empenta epistemològica i teòrica de la segona onada del feminisme, amb la seva posterior institucionalització dels estudis de gènere a les universitats, que va fer que es comencés a analitzar la identitat dels homes, donant pas als *Men's Studies*. En el context espanyol, és en la dècada del 1980 quan apareixen per primera vegada investigacions i publicacions centrades en els homes com a objecte d'estudi des de l'enfocament de gènere. Però no serà fins a finals de la dècada del 1990 quan comenci gradual i esporàdicament un cert interès que ha anat creixent fins a l'actualitat.

Es pot comprovar que hi ha un *boom* (des que comencés el 2017 aquesta "quarta onada feminista") de cursos, tallers, llibres, notícies, audiovisuals (tendència a la que la pandèmia de COVID-19 ha contribuït també amb els formats *online*), que posen el seu focus en l'anàlisi dels homes des d'una perspectiva de gènere i, en ocasions, amb una mirada interseccional. Interès, social, mediàtic i polític que veu el seu reflex en la proliferació de publicacions sobre masculinitats i igualtat de gènere, i l'aposta d'editorials com Tirant lo Blanch, Dykinson, Bellaterra, Ariel, Planeta, Destino, Comars, etc. Llibres que es demanden, presenten, compren, llegeixen i debaten i que, en el nostre cas, que n'hem coordinat diversos recentment, uneixen enfocaments multidisciplinaris i internacionals sobre una gran varietat de temàtiques que posen el focus en els homes amb mirada de gènere i amb objectiu feminista [2].

L'acadèmia

Si bé comencem a veure un interès en la formació acadèmica universitària per la qüestió masculina, encara queda molt camí per recórrer. Per exemple, el 2006 van començar a impartir-se en el nostre Estat els màsters universitaris oficials específics sobre Igualtat i Gènere, encara que a dia d'avui, després de quinze anys, amb prou feines hi trobem assignatures sobre masculinitats [3]. Fa un parell d'anys, des del nostre grup d'investigació ECULGE de l'UMH, vam realitzar un estudi els resultats del qual es van publicar en un text denominat "Polítiques de formació i investigació en gènere a la universitat espanyola: estudis de les masculinitats" [4]. En ell, dels 25 màsters oficials sobre Gènere, tan sols en dos s'impartia una assignatura sobre Masculinitats [5]. Dit d'una altra manera, dels 1.710 crèdits ECTS en màsters oficials d'Igualtat de Gènere, només el 0,4% d'aquesta docència es dedicava a l'estudi dels Homes i les Masculinitats amb perspectiva de gènere. Respecte dels 12 títols propis de postgrau relacionats amb la Igualtat i el Gènere existents el 2019, únicament en dos d'ells s'oferia alguna assignatura relacionada amb la Masculinitat [6].

Aquesta situació, per sort, està canviant. El gener del 2021 es va posar en marxa a la Universitat Miguel Hernández d'Elx la 1a edició del curs de Postgrau d'Especialista Universitari en Masculinitats, Gènere i Igualtat. El seu primer any es van esgotar les places ofertes i hi va haver gent en llista d'espera que no es va poder matricular, la qual cosa

evidència la demanda existent sobre aquest tipus de formació. De fet, el següent curs acadèmic va començar a més un altre títol de postgrau d'especialista denominat Gènere, Masculinitats i Acció Social, organitzat per la Universitat Complutense de Madrid, la del País Basc, la Fundació Cepaim i Promundo. I alhora, des de la universitat de Castella-la Manxa, el professor José María Armengol està coordinant un nou títol propi de Màster sobre Estudis de masculinitats/Studies of masculinities, bilingüe en anglès-espanyol, global, interdisciplinari i *online*.

Al seu torn, anem tenint una modesta però creixent oferta de cursos d'extensió universitària en algunes universitats, tals com cursos d'hivern, cursos d'estiu, MOOCs, etc. En aquest sentit, creiem interessant destacar el MOOC sobre Masculinitat i Violència que la Universitat de Granada va impartir la tardor del 2020 sota la direcció de Miguel Lorente, al que es van matricular més de 5.800 persones, i que ja prepara la seva 3a edició.

No obstant això, i malgrat que cada vegada hi ha més oferta (i demanda), queda força marge per oferir pel que fa a formació reglada i investigació a l'acadèmia: programes de doctorat, màsters oficials, línies d'investigació i subvencions a projectes que abordin els homes amb perspectiva de gènere, etc.

Respecte dels esdeveniments que s'estan organitzant sobre la qüestió masculina i la igualtat de gènere cal diferenciar els acadèmics i els no acadèmics. En l'àmbit de la universitat volem destacar el I Congrés Internacional sobre Masculinitats i Igualtat: a la recerca de bones pràctiques de masculinitats igualitàries des de l'àmbit de la universitat - CIMASCIGUAL [7] que es va celebrar l'abril de 2019 a la ciutat d'Elx, organitzat pel grup d'investigació ECULGE de l'UMH. Va sorgir davant de la demanda i necessitat de prendre-li el pols a l'acadèmia sobre els estudis de Masculinitats. Es va posar de manifest que a les universitats espanyoles la formació i investigació en matèria d'Homes i Igualtat de Gènere interessa poc, malgrat que existeixen diverses normatives (europees, estatals, autonòmiques, universitària, etc.) que ho recomanen des de fa ja anys. Es va posar sobre la taula que amb prou feines existia formació reglada sobre Masculinitats i Igualtat de Gènere, i que el tema de la qüestió masculina pràcticament no es contemplava en les Unitats d'Igualtat de les universitats espanyoles [8]. A aquest congrés hi van assistir més de 470 persones vora del 40% de les quals eren homes. Els temes abordats no només es van centrar en les identitats masculines (la seva construcció, desconstrucció, crisis,...) sinó que van posar el focus també, des d'un enfocament feminista, en la posició estructural d'homes i dones dins de l'organització social patriarcal. Així, es van presentar investigacions i ponències sobre treball, cures, sexualitat, prostitució, tracta, paternitats, violències, corporalitat, masculinisme, neomasclismes, emocions, coeducació, etc. [9]

Hi ha un boom de cursos, tallers, llibres, notícies, audiovisuals que posen el seu focus en l'anàlisi dels homes des d'una perspectiva de gènere i, en ocasions, amb una mirada interseccional

Per la seva part, des de la Universitat Oberta de Catalunya la professora Begonya Enguix i el seu equip va organitzar a finals de setembre del 2021 la cinquena edició de la Conferència Internacional Men in Movement, en col·laboració amb el Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, que se celebra des del 2015. I encara un altre exemple del que comentem, des de l'Observatori de les Masculinitats de l'UMH, i juntament amb Bakea Alonso, de l'àrea d'igualtat de la Fundació Cepaim, organitzem un seminari internacional amb MenEngage Europa el dia 16 de juny 2021 en la que es van abordar en una sessió *online* de dues hores amb diverses persones expertes *La situació de la formació sobre masculinitats en l'àmbit acadèmic a Espanya i a Europa*. El seminari s'emmarca en les activitats que l'Aliança Global MenEngage ve desenvolupant des de finals del 2020 i entorn del seu tercer Congrés anomenat UBUNBTU.

Observatori de les Masculinitats

Un dels compromisos que assumim en concloure el congrés CIMASCIGUAL d'abril del 2019 va ser el de continuar treballant en xarxes estatals i internacionals amb persones expertes en Masculinitats i Gènere. És per això que, sota l'empenta d'un grup motor a la Universitat Miguel Hernández d'Elx, es va crear el gener del 2021 l'Observatori de les Masculinitats. Aquest es configura com un espai ampli que pretén abordar la qüestió masculina a diferents nivells (com el científicoacadèmic, l'activista, el professional i el social) des de la perspectiva de gènere i amb enfocament feminista. Perquè es basa en la defensa de que els camins cap a la igualtat real reclamen indiscutiblement de la implicació activa i reactiva dels homes, de la superació d'un model de masculinitat patriarcal, tradicional, obsoleta i la transició cap a altres maneres possibles i més igualitàries de ser homes.

L'Observatori compta amb professorat investigador especialitzat en Masculinitats, Estudis de Gènere i Polítiques d'Igualtat, provinents, de diversos àmbits i disciplines científiques, a més d'organitzacions assenyalades del Moviment d'Homes per la Igualtat en l'Estat espanyol, i amb més de 100 persones col·laboradores expertes en Estudis de Gènere i Masculinitats, de diferents països, universitats, institucions, camps de l'activisme, i disciplines.

De la banda de l'acadèmia, hem de destacar l'activisme d'homes profeministes o proigualitaris amb qui col·labora l'Observatori de les Masculinitats. En aquest sentit val la pena consultar el web de Joaquim Montaner Cronologia 3.0 on s'ofereix una cronologia de la història del Moviment d'Homes per la Igualtat de l'Estat Espanyol amb esdeveniments, dates destacables, recursos i projectes passats i presents del Moviment. Per als qui desitgin aprofundir sobre aquest activisme dels homes a favor de la igualtat de gènere i a favor de la lluita feminista, es pot consultar l'apartat de recursos i el mapatge d'associacions i col·lectius que s'ofereix des de l'Observatori de les Masculinitats i els resultats d'una recent investigació publicada sobre l'activisme en el Moviment d'Homes [10].

Polítiques públiques d'igualtat enfocades a homes

D'algun temps ençà, diversos organismes internacionals, estatals i autonòmics advoquen per incloure als homes i a les masculinitats en les polítiques públiques que persegueixen la igualtat de gènere i, tanmateix, això amb prou feines es tradueix en lleis i actuacions concretes, per la qual cosa ens queda un repte pendent que no hem de dilatar més en el temps.

La Unió Europea en la seva Sessió núm. 2767 del Consell, sota la denominació "Els homes i la igualtat de gènere" ja ho plantejava. Així doncs, el mateix Conveni d'Istanbul del 2011, ratificat per l'estat espanyol el 2014, ja va expressar entre les seves línies la necessitat d'un treball específic sobre les masculinitats. I és que al Conveni vigent es destaca el paper que han de tenir les entitats educatives d'ensenyament en matèria d'igualtat com a mesura per a la prevenció del sexisme, el masclisme o la violència de gènere.

Al seu torn, com a reflex de la ratificació de l'Estat espanyol el 2014 del Conveni d'Istanbul, a la Comunitat Valenciana, per exemple, trobem en la *Llei 7/2012, de 23 de novembre, integral contra la violència sobre la dona* i en la *Llei 9/2019, de 23 de desembre, de la Generalitat Valenciana, de mesures fiscals, de gestió administrativa i financera i d'organització* l'impuls de les masculinitats com a mesura per combatre la violència i les desigualtats de gènere a partir de la construcció i el foment de nous models de masculinitats igualitàries. Aquesta nova realitat d'apostar per les masculinitats apareix reflectida en el Pacte Valencià contra la Violència de Gènere firmat el 2017, on es fa incidència en la importància de sumar els homes des del treball de les "noves masculinitats" per aconseguir una societat més lliure. Al seu torn, s'està realitzant a la Comunitat Valenciana una consulta pública a la ciutadania, prèvia a l'elaboració de l'avantprojecte de la nova Llei Valenciana d'Igualtat, la qual entre els seus 6 grans eixos té el d'impulsar "polítiques vinculades a les masculinitats igualitàries".

A banda del que hem exposat per a la Comunitat Valenciana hem de destacar també els avenços que hi ha hagut en altres regions en el tema que ens ocupa a nivell legislatiu, per exemple al País Basc i a Andalusia. Efectivament, a nivell estatal cal assenyalar l'article 3.1.c de la *Llei 4/2005, de 18 de febrer, per a la Igualtat de Dones i Homes del País Basc* que contempla accions específiques dirigides als homes, i l'article 10 bis de la *Llei 7/2018, de 30 de juliol, per la qual es modifica la Llei 13/2007, de 26 de novembre, de mesures de prevenció i protecció integral contra la violència de gènere d'Andalusia* que regula els "programes dirigits a homes per a l'erradicació de la violència de gènere".

Des de la universitat és primordial (i a pressa) formar, analitzar i reflexionar sobre els diferents estudis i investigacions dutes a terme sobre homes i masculinitats i la seva relació i implicació en la consecució de la igualtat de gènere, la veritable, efectiva, quotidiana, real

No hem d'oblidar que, a més, des de les diverses administracions locals i autonòmiques s'estan implementant a poc a poc i de manera modesta però creixent mesures tals com les que es planteja, per exemple, la Generalitat de Catalunya sobre obrir serveis dirigits a agressors per "treballar les noves masculinitats" i la possible creació de tres equipaments on es formi els homes i joves que adquireixen rols de masculinitat tòxica. Però segons la nostra opinió, allò que és veritablement important és aprovar lleis d'igualtat de gènere on es contempli, com un dels seus principis inspiradors, al seu marc general, el treball amb homes amb perspectiva de gènere a favor de la igualtat efectiva. Aquesta dimensió permetria tenir el treball amb homes present de manera transversal en qualsevol intervenció i mesura concreta (en temes de violència de gènere a la parella, ocupació, conciliació-coresponsabilitat, paternitat, cures, repartiments del temps, coeducació, salut, consum de prostitució, educació afectivo-sexual, diversitat, etc.) des de l'enfocament de gènere i de la interseccionalitat, a favor de la igualtat real entre dones i homes.

Actualment l'Agenda 2030 per al Desenvolupament Sostenible, aprovada el 2015 per les Nacions Unides, indica que "s'eliminaran totes les formes de discriminació i violència contra les dones i les nenes, fins i tot mitjançant la participació dels homes i els nens."

Agenda Feminista sobre Homes i Masculinitats

Una nova proposta molt interessant és el projecte impulsat per la Fundación Iniciativa Social de l'Agenda Feminista sobre Homes i Masculinitats. El projecte es va presentar el 2021 i va comptar amb la consulta i participació ciutadana des de l'acabada de crear xarxa MenEngage Iberia, membre de l'Aliança global MenEngage i de la seva xarxa regional MenEngage Europa. La seva proposta no només apel·la als homes, sinó a totes les persones (expertes i activistes) que comparteixin la defensa de la igualtat de gènere que enarboren els feminismes i que desitgin la transformació igualitària dels homes i les masculinitats. Va dirigit a persones individuals, activistes de moviments socials, ONGs, a l'àmbit universitari i a les institucions públiques i està disponible en línia. Aquest procés va culminar en una Trobada Europea per a una Agenda Feminista sobre Homes i Masculinitats, a la que hi van participar entitats de MenEngage Europa, com a part de la Iniciativa #21oct21 d'Homes per la Igualtat que es va celebrar l'octubre del 2021 a Sevilla.

No obstant això, les diverses propostes, resolucions, estratègies i recomanacions d'organismes internacionals sobre la necessitat de treballar amb nens i homes des de la igualtat de gènere no acaben de veure's reflectits en les polítiques públiques, i per tant aquest és l'objectiu principal d'aquest projecte.

Reflexions

Els estudis sobre Masculinitats representen un àmbit de creixent interès social que Internet i la quarta onada del feminisme han fet que els mitjans de comunicació, part de la ciutadania, les xarxes socials, els partits polítics (uns més que d'altres i amb diferents posicionaments) i l'acadèmia comencin a pensar sobre el paper dels homes en la lluita per la igualtat.

Sense cap mena de dubte, avui dia els feminismes interpel·len els homes a unir-se a la lluita per la igualtat de gènere real i efectiva, en contra del patriarcat, i el debat ara se centre en el com unir-se i en qualitat de què. D'una banda, es defensa que els homes siguin aliats del feminisme, entenent que el seu subjecte polític són les dones. D'altra banda, se'ls planteja i ells es plantegen si poden ser homes feministes, amb una agenda pròpia a favor de la igualtat. Des de part del feminisme se'ls demana reiteradament que no n'hi ha prou amb la seva introspecció individual, amb desconstruir la seva masculinitat hegemònica tradicional, sinó que és urgent que avancin en l'acció, en la militància, i passin a l'anàlisi dels homes en les relacions jeràrquiques de poder entre dones i homes, en termes de dominació-opressió, que el patriarcat com estructura social i el masclisme com substrat cultural i ideològic els ha atorgat.

Des de la universitat és primordial (i a pressa) formar, analitzar i reflexionar sobre els diferents estudis i investigacions dutes a terme sobre homes i masculinitats i la seva relació i implicació en la consecució de la igualtat de gènere, la veritable, efectiva, quotidiana, real... La universitat, s'ha d'implicar activament en la divulgació del coneixement generat per l'acadèmia per evitar que quedi reclòs en els seus propis circuits i pugui ser aprofitat per la societat en el seu conjunt. Perseguim formar i conscienciar al col·lectiu masculí de la societat sobre la igualtat de gènere perquè coneguin altres maneres possibles d'exercir les seves masculinitats (múltiples i diverses) de manera no masclista, no androcèntrica, no patriarcal, incitant-los a desconstruir-se a si mateixos, a mirar-se al mirall des d'una perspectiva de gènere (de relacions de poder desigualitàries entre homes i dones). Al seu torn, el coneixement de la construcció cultural de la masculinitat des d'una perspectiva de gènere i amb enfocament interseccional permetrà a les dones entendre millor les lògiques del patriarcat i la socialització masculina en una societat encara masclista com la nostra, per donar-los eines amb què desarticlar les representacions ideològiques hegemòniques de gènere, les conductes sexistes i els micromasclismes que perpetuen la desigualtat entre dones i homes.

REFERÈNCIES

- 1 — Minello, N. (2002) "Masculinidades: un concepto en construcción" *Nueva Antropología. Revista de Ciencias Sociales*, 61: 11-30.
- 2 — Això s'està comprovant directament, per exemple, amb l'organització d'un cicle de diàlegs amb els autors sobre una vintena de llibres d'aquesta temàtica que s'estan presentant (des del gener del 2021 a maig del 2022) a través de webinars que es graven i pengen posteriorment en obert des de l'Observatori de les Masculinitats de la Universitat Miguel Hernández d'Elx [[Disponible en línia](#)].
- 3 — Parlem d'assignatures que en la seva denominació explicitin la temàtica sobre homes o masculinitats, no a altres que poden incloure com algun tema en el seu programa aquesta qüestió.
- 4 — Quiles, M. (2019) "Políticas de formación e investigación en género en la universidad española: estudios de las masculinidades" en Téllez, A.; Martínez, J. E. y Sanfélix, J. (2019) (eds.) *Masculinidades igualitarias y alternativas. Procesos, avances y reacciones*. Madrid: Tirant Lo Blanch. Pps. 299-323

- 5 — En el Màster interuniversitari en Igualtat i Gènere en l'àmbit públic i privat de la UJI-UMH, on des dels seus començaments el 2007 impartim una assignatura (obligatòria) sobre masculinitats amb el professor Octavio Salazar. I en el Màster Universitari de l'UNED en Estudis de Gènere (optativa).
- 6 — Quiles, op. cit., p.306.
- 7 — Totes les conferències del congrés estan gravades i [disponibles en línia](#) i un gran nombre de comunicacions presentades estan recollides al llibre d'Actes que publiquem en obert [en línia](#).
- 8 — Salazar-Agulló, M. y Martínez-Marco, E. A. (2019) “La masculinidad en los planes de igualdad de las universidades públicas españolas” en Téllez, A.; Martínez, J. E. y Sanfélix, J. (2019) (eds.) *Masculinidades igualitarias y alternativas. Procesos, avances y reacciones*. Madrid: Tirant Lo Blanch. Pps. 325-347.

En aquests moments s'està organitzant el pròxim congrés per a l'octubre 2022 denominat II Congrés Internacional sobre Masculinitats i Igualtat: educació per a la igualtat i co(educación) (CIMASCIGUAL II) que se celebrarà a Elx del 20 al 22 de 2022.

Cascales, J. y Téllez, A. (2021) “Masculinidades y activismo en el movimiento de hombres: igualdad, mitopoética y neomachismo” en Téllez, A.; Martínez, J. E. y Sanfélix, J. (2021) (Ed.) *De la teoría a la acción: en busca de masculinidades igualitarias*. Madrid: Dykinson. Pps. 59-94.

Anastasia Téllez

Anastasia Téllez és professora titular d'Antropologia Social i Cultural a la Universitat Miguel Hernández d'Elx (Alacant). Doctora per la Universitat de Sevilla, amb Premi Extraordinari de Doctorat 1999, ha realitzat estades docents i d'investigació a la Universitat de Berkeley, la Universitat de Nova de Lisboa, la Universitat de Xile i la Universitat Nacional Autònoma de Mèxic, entre d'altres. Actualment és codirectora del Màster Oficial d'Igualtat i Gènere en l'àmbit Públic i Privat (UJI-UMH), membre fundadora del Centre d'Investigacions d'Estudis de Gènere (UMH), directora del Programa de Doctorat d'Estudis de les Dones, Feministes i de Gènere (UMH), directora del grup d'investigació ECULGE (Economia, cultura i gènere) de l'UMH, directora del Laboratori d'Antropologia Audiovisual de l'UMH, directora de l'OBSERVATORI DE LES MASCULINITATS de l'UMH i directora del Postgrau d'Especialista Universitari en Masculinitats, Gènere i Igualtat de l'UMH.